

Okan Yeşilot – Bihter Gürışık Köksal (Ed.), *Türk Tarihinin Kadim Şehirleri, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, 600 s. (ISBN: 978-625-7459-97-6).*

ŞEHİRLERİN RUHUNA SİNEN KADİM MEDENİYETLERİN İZLERİNİ TÜRK TARİHİNİN KADİM ŞEHİRLERİ ADLI KİTAPTAN OKUMAK

Şehir ve medeniyet kavramları arasında kop(arıl)maz bir bağ vardır. Geçmişten bugüne medeniyetler şehirleri kurar, şehirler medeniyetlerin sembolleri olur. Kadim şehirlerin oluşumu uzun bir süreç almıştır. Dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılan Türkler, tarihin farklı dönemlerinde inşa ettikleri şehirlere kendi mühürlerini vurmuşlardır. Öyle ki bu şehirlere bazılarını Türklerin hâkimiyetinden çıksa da ruhlarına sinen Türk-İslam kimliği asla silin(eme) mektedir.

Okan Yeşilot ile Bihter Gürışık Köksal'ın editörlüğünde hazırlanan *Türk Tarihinin Kadim Şehirleri* adlı kitap, Müslüman Türk medeniyetinin mührünü taşıyan, mimarisinde ve silüetinde Türk-İslam medeniyetinin izleri belirgin biçimde hissedilen Medine'den Kazan'a, Buhara'dan Bosna'ya medeniyet şehirlerine ilişkin kısa monografilerden oluşmaktadır. Özbekistan Bilimler Akademisi'nden Azerbaycan Millî İlimler Akademisi'ne, Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi'nden Saraybosna Uluslararası Üniversitesi'ne çağdaş Türk dünyasının birçok şehirden/üniversitesinden akademisyenin katkıda bulunduğu bu kitap; şehir tarihi, kültür ve medeniyet tarihi alanları başta olmak üzere birçok disiplin için başucu kaynağı olacaktır.

Türk akademisinde son yıllarda editöryal kitapların sayısındaki artış dikkati çekmektedir. Nicelikteki bu artışın nitelikte de olduğunu söylemek ne yazık ki mümkün değildir. *Türk Tarihinin Kadim Şehirleri* adlı kitaba akademik titizlik, bilimsel yaklaşım ve üslup ekseninde bakıldığında her bir şehre ilişkin yazının bu konuya hâkim, daha önce bu şehirlere dair doğrudan ya da dolaylı çalışması/çalışmaları olan akademisyenler tarafından yazıldığı görülmektedir. Kitaba bölüm yazacak araştırmacıların tespiti titiz bir akademik tavrın neticesiyle büyük bir emek ortaya konularak mümkün olmuştur. Daha önce de birbirinden kıymetli birçok editöryal kitap çalışmasına imza atan Okan Yeşilot ile Bihter Gürışık Köksal, bu kitap için de her bakımdan ciddi bir emek harcamış, bilimsel bir bakış ve yöntemi öncelikli tutmuştur.

Türk Tarihinin Kadim Şehirleri adlı kitaba bir bütün olarak bakıldığında şehirlerin yazımında bazı ortaklıklarla birlikte kendine özgülük de dikkati çeker. Bu farklılık araştırmacıların bakış açıları ya da bilimsel yaklaşımıyla da ilgili olmakla birlikte daha çok şehirlerin tarih içinde ya da hâlihazırdaki yüklendikleri simgesel anlam ve işlevlerle ilintilidir. Örneğin Mekke, Medine

şehirleri daha çok manevi yönleriyle değerlendirilirken Bakü, Semerkant, Buhara, Selanik vb. şehirler ise tarihî mimari yapılarıyla birlikte ticari önemlerine yoğunlaşarak incelenmiştir. Ancak çoğu yazıda şehrin kuruluş süreci ve tarih içindeki değişim ve gelişimi ayrıntılı biçimde anlatıldığı gibi, şehrin adının kökeni, topografyası da özlü biçimde anlatılmıştır.

Osmanlı tarihinde “dibace şehir”/“öncü şehir” olarak öne çıkan Bursa’nın Osmanlı hâkimiyeti öncesindeki tarihine de kısaca yer veren Mefail Hızlı, şehrin kısa monografisini oluştururken onun tarih içindeki gelişimini, geçmişten bugüne ülke ekonomisindeki önemini, özellikle tekstil sanayisindeki ayrıcalıklı konumunu son derece özlü biçimde anlatmıştır.

Bazı şehirlere ilişkin incelemelerde şehrin tarihî/mimari eserlerine ilişkin fotoğraflara yer verilerek bu şehirleri görme imkânı bulamayanlar için görsel şölen oluşturulmuştur. Sanat tarihine ilişkin birçok çalışması bulunan Ahmet Çaycı, Konya’nın şehir estetiği ve silüetinde oldukça önemli bir yere sahip olan Alaeddin Camii ve Türbeleri, Eflatun Mescidi ve Saat Kulesi, Kılıçarslan Köşkü vb. mimari yapılarla birlikte, Alaeddin Camii ve Türbelerinin Planı, Konya Kalesi ve Kapılar haritası vb. fotoğrafları da eklemiştir. Yine Özbekistan’ın “şiiir gibi şehir”lerinden biri olan Hive’ye ilişkin incelemede her biri abidevi eser hüviyetine sahip “Taş Hauli Sarayı”, Muhammed Emin Han Minaresi”, “Muhammed Emin Han Medresesi”, “Seyid Alaaddin Türbesi”, “Şirgazi Han Medresesi”, “Kutluk Murad İnak Medresesi”, “Allah Kulu Han Medresesi”, “Nurullahbay Sarayı” vb. mimari yapılar ve şehrin açık hava müzesini andıran semtlerinin fotoğraflarına yer verilerek okurlar kısa seyahate çıkarılmıştır. Bu bağlamda Üsküp şehriyle ilgili fotoğrafları anmak da gerekir. Yahya Kemal’in “Firûze kubbeleriyle bizim şehrimizdi o!” şeklinde söz ettiği Üsküp şehri sadece Osmanlı hâkimiyetinde iken değil bugün de her bakımdan Müslüman Türk şehri kimliğini korumaktadır. Üsküp şehrinin tarihçesini, Türk kültür ve medeniyetin içindeki ayrıcalıklı yerini, Üsküp’teki yine her biri abidevi eser olma vasfına sahip tarihî/mimari yapılarını, geçmişten bugüne şehrin demografik yapısını özlü biçimde anlatan Mehmet İnbaşı, şehirdeki anıtsal eserlerden bazılarının fotoğrafını vererek Üsküp’te tarih içinde değişimi gösterdiği gibi bugün Makedonların egemenliğinde olan Üsküp’ün Türk kimliğini nasıl koruduğuna da dikkat çeker. “1900’lü yıllarda Üsküp”, “1892 tarihli Üsküp Haritası” vb. fotoğraflar arşivlerden alınırken 2008 tarihli Üsküp şehrine panoramik bir bakış fotoğraflarıyla birlikte “Fatih Sultan Mehmed Köprüsü”, “Üsküp Kalesi”, “Fatih Sultan Mehmed Köprüsü Üzerindeki Mihrap”, “Davud Paşa Hamamı”, “İsa Bey Camii” vb. fotoğraflar ise İnbaşı’nın kendi arşivine aittir.

Selanik adının kökeni ve zaman içindeki değişimi ve farklı telaffuzlarıyla birlikte şehrin tarihsel gelişimini ayrıntılı biçimde anlatmaya özen gösteren Levent Kayapınar, şehrin çok kültürlü yapısını da sıklıkla vurgular. Osmanlı Devleti zamanında her bakımdan özel bir konuma sahip olan Selanik şehrinde Osmanlı hâkimiyeti ve etkisinin görmezden geldiği Kayapınar’ın dikkat çektiği önemli hususlardandır. Aynı eleştiri Filibe şehriyle ilgili yazıda da yapılmıştır. Her iki şehir de zaman içinde Türk şehri görünümü almasına ve Türkler bu şehirde ciddi bir imar faaliyeti gerçekleştirmesine rağmen bu gerçek, Yunanlı ve Batılı tarihçiler tarafından ihmal edilmiştir. *XIX. Yüzyılda Filibe Şehri (1839-1876)* adlı doktora tezi de hazırlayan Neriman Ersoy

Hacıalihoğlu, Filibe şehrinin tarih içindeki konumuna da kısaca değinmekle birlikte şehrin etnik yapısına ilişkin ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Bosna şehrine ilişkin kısa monografisi ise kendisi de Saraybosna Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Muhittin Mulalic tarafından yazılmıştır. Birçok araştırmacı tarafından Bursa'ya benzetilen Bosna şehrinin tarihini özlü biçimde anlatan Mulalic, şehrin Osmanlı hâkimiyetinde, özellikle de İsa Bey ve Gazi Hüsrev Bey tarafından nasıl mamur hâle getirildiğini ifade edip şehirdeki anıtsal yapılarına, yemek kültürüne, folkloruna ilişkin de önemli bilgiler verir. Şehri ikiye bölen Mlaçka Nehri'nin üzerinde kurulan İsa Bey, Kömür Köprü ve Latin Köprüsünün kültürel etkileşimde ve ticaretteki işlevselliğine işaret eder.

Türk Dünyasının Kadim Şehirleri adlı kitapta tarihî süreçteki onca talisizliklere karşın Türk şehri olma vasfını hep koruyan şehir estetiği ve şehrin demografik yapısında Türk varlığının belirgin biçimde hissedildiği Tebriz, Kazan, Kaşgar vb. şehirlere ilişkin kısa monografilerin bulunması büyük önem arz etmektedir. Tebriz şehrine ilişkin yazısında Leyla Yıldız, arşiv kaynaklarından fazlasıyla yararlanarak şehrin tarih içinde tanık olduğu gelişmelere geniş bir yer vermiştir. Bugün ne yazık ki Türkçe konuşmanın yasak olduğu Kaşgar şehrine ilişkin monografisinde Kürşat Yıldırım, İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasında oldukça işlevsel olan, tarih içinde kültür, medeniyet ve ticaret şehri vasıflarına sahip Kaşgar şehrinin tarihî süreçteki konumunu/durumunu özlü biçimde anlatmıştır. Kazan şehrine ilişkin monografisinde şehrin tarihine ve demografik yapısına ilişkin özlü bilgiler veren İlyas Kemaloğlu, şehirdeki mimari harikaları Süyümbike Minaresi/Kulesi, Kul Şerif Camii gibi şehrin estetiğinde/silüetinde oldukça öneme sahip anıtsal eserlerin inşa edilmiş sürecine ilişkin önemli bilgiler de verirken Kazan şehrinde Apanay Camii, Ak Mescit, Burnay Camii vb. birçok İslam mabedinin de olduğuna dikkat çekerek şehrin Türk/İslam medeniyetinin sembollerinden olduğunu ifade eder. Kemaloğlu, Kazan şehrinin bugün de kültür, sanat, turizm ve ticaret şehri vasfını koruduğunu örneklerle belirtir. Kitabın en sonunda yer alan, asırlardır Türk dünyasının merkezi olma işlevini koruyan İstanbul şehri monografisinde Yunus Uğur, “Büyük İstanbul”un tarihi, topografyası ve demografik yapısına ilişkin oldukça öz bilgiler vermiştir. İncelemenin sonuna eklenen İstanbul haritaları da şehir tarihi meraklıları için önemli başvuru kaynağıdır.

Türk Dünyasının Kadim Şehirleri adlı kitapta Özbekistan'ın her biri “şiiir gibi şehir” olarak nitelendirilmeye müsait Hive, Semerkant ve Buhara şehirlerine ilişkin kısa monografilerin yer alması oldukça önemlidir. Bu şehirlerdeki tarihî/mimari eserler, Türk İslam medeniyetinin en özgün eserlerinden olup birçok şehirde inşa edilen mimari yapılar için örnek olmuştur. Türk dünyasındaki birçok şehir “açık hava müzesi” olarak nitelendirilse de bu şekilde tavsifi en çok hak eden şehirler arasında Taşkent, Semerkant, Buhara, Hive, Türkistan'ın adı anılmadan geçilemez. Bu bağlamda Murat Özkan'ın incelemesinin “Doğu ve Batı'nın Bilge Menzili: Mavi Kubbeli Semerkant” şeklindeki başlığının oldukça çarpıcı olduğunu vurgulamak gerekir. Her üç şehre ilişkin kısa monografilerde bu şehirlerin tarih içinde ticaret, medeniyet, turizm vb. yönlerden ne kadar işlevsel olduğuna dikkat çekilmiştir.

Büyük emek ürünü, her bakımdan oldukça işlevsel başvuru kaynağı olan *Türk Dünyasının Kadim Şehirleri* adlı kitapta Türk dünyasının kadim şehirlerinden çoğuna ilişkin kısa monografiler bilimsel bir bakış ve üslupla yazılmıştır. Tez vakitte Taşkent, Herat, Bağdat, Şam, Halep, Kahire, Zağra, Silistre, Prizren, Kalkandelen, Mostar, Travnik, Vidin, Erzurum, Maraş, Antep, Diyarbakır, Urfa, Elazığ, Sivas, Kayseri, Ankara, İzmir, Çanakkale vb. şehirlerin dâhil edildiği *Türk Dünyasının Kadim Şehirleri II* adlı editöryal kitabın yayımlanmasının uygun olacağını ve beraberinde birçok akademik faydalar getireceğini/şehir araştırmalarına ve kültür envanterine/belleğine nice katkılar sağlayacağını belirtmek isterim.

Mehmet GÜNEŞ*

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul / Türkiye, mgunes@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2330-6339